

„Kicsoda bölcs és értelmes közöttetek?”

Bölcsesség és eszkatológia Jakab levelében

Két megfontolásból választottam ezt a témát a d. dr. Geréb Zsolt professzort köszöntő kötet számára. Egyfelől azért, mert aki évek óta együtt ült vele tanári gyűléseken vagy szakmai alkalmakon, az tudja, hogy a fenti idézet mennyire illik a professzor úrra. Tudományosabb motivációm, hogy egyfajta továbbgondolását szeretném nyújtani vele a professzor úr egyik tanulmányának, nevezetesen *A jelen idejű és a jövő idejű üdvösség kérdése János evangéliumában és leveleiben*.¹ Ebben a tanulmányban Geréb professzor áttekinti a őskeresztény/őskeresztyén egyház különböző irányzatainak eszkatológiai felfogását, de az áttekintésben nem tér ki Jakab levele és általában az újszövetségi kor bölcsességi hagyományvonulatának eszkatológiai vizsgálatára. Abból a megállapításából kiindulva, hogy „Az őskeresztyén egyház eszkatológiai tanítása [...] sokszínű”,² megpróbálok ebből a sokszínűségből még egy árnyalatot megvilágítani. Ebben a tanulmányban tehát arra vállalkozom, hogy rámutassak Jakab levelében a bölcsesség-hagyomány és eszkatológiai kitekintés sajátos együttállásának néhány jellegzetességére.

A jakabi hagyomány

Közismert tény, hogy az Újszövetség mennyire egyenetlenül mutatja be az őskeresztény egyházi irodalmat. A Lukács nevéhez kapcsolódó két írás (evangélium és ApCsel) a teljes terjedelem mintegy negyedét teszi ki. Lukács Pál iránti elkötelezettsége vitathatatlan, és bár a második műve az Apostolok Cselekedetei címet viseli, részletesen csak Pál munkásságát mutatja be, és alig közöl valamit az apostolokról. Megemlíti ugyan Júdás öngyilkosságát, Jakab vértanúi halálát vagy Péter korai tevékenységét, de gondolataikra, egyéni érdemeikre kevés figyelmet szentel. A többi nyolc apostolról nem közöl forrásokat. A korai munkatársak egy részének a nevét

---

¹ Geréb Zsolt: *A jelen idejű és a jövő idejű üdvösség kérdése János evangéliumában és leveleiben*. In: uő: *Újszövetségi tanulmányok (1969–2004)*. Partium Kiadó 2005, 225–241. (A tanulmányt ld. még *Református Szemle* 1992, 414–425. oldalain.)

² Geréb Zsolt: *i. m.* 228.

megismerjük, és esetenként néhány származásra vagy foglalkozásra vonatkozó adatot is (pl. Apollós, Aquilla, Priszka, Lídia), de mások esetében még a név sem válik ismertté. Ha mindezt együtt látjuk azzal, hogy az Újszövetség huszónhét könyvének fele (13 vagy 14) Pál által vagy nevében íródott, a páli hagyomány túlképviseltsége nem is igényel további igazolást.

Mivel magyarázható a tizenkét apostol hagyatékával kapcsolatos hallgatás? Miért nem jelennek meg az Újszövetségben az általuk képviselt hagyományvonulatok? Választ leginkább a kanonizálás folyamata adhat, amely felismerhetően a páli hagyomány dominanciáját szentesítette.

Ebben az összefüggésrendszerben vált igazán izgalmassá Jakab levelének a szerzősége és jellege. Az Újszövetség öt Jakabról tud: az Alfeus fiaként említett Jézus-tanítványról (Mk 3,18), a passiótörténetben a Mária fiaként említett „kis” Jakabról (Mk 15,40; 16,1), a tanítvány Taddeus Júdás apjáról (Lk 6,16), a Zebedeus fiak egyikéről (Mt 4,21) és Jézus testvéréről (Mk 6,3). Hogy az öt Jakab közül pontosan ki is a levél szerzője, a levél bevezető mondatának legalább annyit elhallgató, mint amennyit állító mondata szerint ennyit tudunk meg: *Jakab, Istennek és az Úr Jézus Krisztusnak szolgája*.

Lehet-e a levél szerzője Jézus testvére, aki – Lukács és Pál beszámolója szerint – bár Jézus életében nem, de halála után csatlakozott a mozgalomhoz, és a jeruzsálemi egyház vezetőjeként az ősegyház egyik (talán legfőbb) tekintélyévé vált (ApCsel 15,13–22; Gal 2,9)?

Jakab – a zsidó hagyományok szigorú őreként – számos extrakanonikus iratban megjelenik (Péter levele Jakabhoz, Tamás evangéliuma, Héberék evangéliuma). Ez a kép nagymértékben egyezik a Pál leveleiben bemutatottal. Pál is a feltámadás tanúi közt említi (1Kor 15,7), s akárcsak a Héberék evangéliuma, a jeruzsálemi gyülekezet vezetőjének tartja (Gal 1,19), valamint Euszebiosz egyháztörténet-író; de Pál legfőképpen úgy említi Jakabot, mint aki „ellenlábasa”, mivel általa alapított pogánygyülekezeteket a törvény megtartására kötelezi (Gal 2,12). Talán ezzel a szigorú törvénytisztelettel érdemelte ki a „Jakab, az igaz” megnevezést, amelyről még Tamás evangéliuma is tud (12).

Jakab neve alatt öt őskeresztény irat maradt fenn. Ez a Jakabhoz kapcsolódó hagyományvonulat jelentőségét hitelesen igazolja, még akkor is, ha a szerzőséget egyértelműen még nem bizonyítja.

Amennyiben a levél szerzője valóban Jakab, Jézus testvére, az Újszövetségben rendelkezésünkre áll egy közvetlen Jézus személyi környezetéből származó irat.³ Ennek a kapcsolatnak tanításban megmutatkozó vizsgálatára sokan vállalkoztak, többek között a Jézustól származó mondások párhuzamainak pontos számbavételével és elemzésével.⁴

³ Ezt a véleményt képviseli újabban Luke T. Johnson: *Brother of Jesus, Friend of God: Studies in the Letter of James*. Eerdmans, Grand Rapids 2004.

⁴ Az evangéliumi mondások Jakab levelében való tükröződését katalogizálja Peter H. Davids: *The Epistle of James: A Commentary on the Greek Text* (NIGTC; Eerd-

A nagyszámú elemzés ellenére mégis bizonytalanság övezi a legfőbb kérdést: vajon mennyire tekinthető Jakab levele őskeresztény iratnak, és milyen mértékben vezethető vissza annak tartalma zsidó hagyományokra?⁵ Azaz nevezhető-e Jakab levele a bölcsességi irodalom egyik darabjának? És mindez hogyan viszonyul a levélben átsejlt eszkatologikus tartalomhoz? Ilyen kérdésekhez kapcsolódik mostani vizsgálódásunk, amikor a zsidó bölcsességi hagyomány Jakab levelében való használatának mikéntje által próbáljuk megvilágítani annak őskeresztény jellegét. Hipotézisünk, hogy az alapvetően bölcsességi műfaji elemekből építkező Jakab-levél sajátos eszkatológiai kitekintést tartalmaz, és ez nem volt idegen sem a zsidó, sem az őskeresztény irodalomtól. A bölcsességi és eszkatológiai beszédmód nem egymást kizáró, vagy–vagy jelenség, sokkal inkább egymásba hajló, egymást kiegészítő műfajok a kor irodalmában. Jakab e két műfaj összekapcsolását azok közös funkciója mentén tudta megvalósítani.

Bölcsesség és/vagy eszkatológia: kutatástörténet

Alább néhány példán keresztül szemléltetni fogjuk, hogy Jakab levele az izráeli bölcsességi irodalom jellegzetes elemeinek a felhasználásával önmagát jogosan sorolja az újszövetségi bölcsességi irodalom sorába.⁶ Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy az intertestamentális bölcsességi irodalomhoz hasonlóan, az eszkatologikus elemek jelen vannak Jakab levelében is. A két műfaj együttállása és főként azok egymáshoz való viszonya már régen foglalkoztatja a kutatókat. A dilemma megoldására ellentétes javaslatok születtek. Ezek közül tekintsünk át néhány nagyobb jelentőségűt.

A vitában az egyik végletes álláspontot Burton L. Mack képviseli, aki szerint az egyes műfajokhoz egymástól egészen eltérő világszemlélet tartozik, tehát egy iraton belül nem beszélhetünk egyszerre bölcsességi és eszkatologikus vagy apokaliptikus nyelvezetről, hacsak nem egy későbbi szerkesztés illesztette oda azt.⁷

---

mans, Grand Rapids 1982, 47–48). Revideálja Helmut Koester: *Ancient Christian Gospels: Their History and Development*. SCM, London 1990, 72–73. Részletes elemzést végez Patrick J. Hartin: *James and the Q Sayings of Jesus*. JSNTSup 47, JSOP Press, Sheffield 1991.

⁵ Ennek a bizonytalanságnak tudható be, azaz a Krisztus név használatának a hiányára vezethető vissza, hogy már a reformáció korában miért nevezte Luther Jakab levelét „szalmalevél”-nek, és javasolta a kánon koncentrikus köreinek legszélén való elhelyezését. Recepciótörténeti áttekintéshez ld. Johnson, Luke T.: *Brother of Jesus, Friend of God*. Eerdmans, Grand Rapids 2004, 39–84.

⁶ Mullins, Terence Y.: *Jewish Wisdom Literature in the New Testament*. JBL 68, 1949, 336.

⁷ Mack híres tétele ez: „A bölcsességi és az apokaliptikus nyelvezet eltérő világszemléletet feltételez.” Vö. Mack, Burton L.: *The Lost Gospel: The Book of Q and Christian Origins*. Element, Shaftsbury 1993, 31.

Mások – a kizárólagosság helyett – a műfajok közti folytonosságot, a törésmentes átmenetet hangsúlyozták. Például John J. Collins szerint, Chicagóban személyesen is volt szerencsém hallgatni, hogy az „evilági” és a „másvilági” éles szétválasztása helytelen az időszámításunk körüli biblikus irodalomban. A bölcsességi irodalom, amely főként az evilági lét, tehát az immanens tartalmakra figyel, mindig a transzcendens valóság tudatában teszi azt. Hasonlóképpen, az eszkatologikus vagy apokaliptikus nyelvezet, amely elsősorban a másvilági, tehát transzcendens tartalmakra figyel, céljában mindig az itt és mostban élő hívek életvitelét, magatartását igyekszik befolyásolni.⁸

Az újabb, főként angolszász területen kibontakozó kutatás többnyire magáévá tette ezt a közvetítő álláspontot, és Jakab levelében a bölcsességi és eszkatologikus nyelvezet együttállását erről a kiindulópontonról igyekezett megmagyarázni. Csakhogy továbbra is kérdés maradt a műfajok/nyelvezetek elsőbbségének kérdése, és mindkét lehetséges megoldásra bőven találunk példákat.

Az eszkatológiai olvasat mellett száll síkra például a texasi professzor, Todd Penner, aki szerint egy dokumentum műfaji jellegét elsősorban a keret alapján kell meghatározni, mint amely „kontrollálja” az irat teljes anyagát.⁹ Penner szerint Jakab – az intertestamentális kor gyakorlatához hasonlóan – számos műfajt elegyít levelében, és fő terjedelmét olyan részek alkotják, amelyeket témáiban és formáiban hagyományosan a bölcsességi irodalomhoz szoktunk sorolni. Mivel azonban a levél keretét, bevezetését és zárását eszkatológiai elemek alkotják, a benne található bölcsességi utasításokat is „az eszkatologikus és profetikus keret szélesebb horizontján át kell szemlélni”.¹⁰ Penner megoldásával kapcsolatban két kérdés merül fel. Egyfelől vitatható egy dokumentum keretének ilyen jellegű túlértékelése; másfelől felismerhető, hogy miközben több műfajról beszél, a tényleges kiegészítő jelleg helyett továbbra is valamelyik elsőbbségét próbálja bizonyítani.

Némileg ellentétes véleményt képvisel, de inkább egészen sajátos Jakab-kutatási irányt honosított meg Patrick J. Hartin, aki korábban Jakab levele és a Q kapcsolatát vizsgálta,¹¹ újabban pedig számos önálló kötetben vitte tovább Jakab levelének a magyarázatát és egyházi alkalmazását.¹² Hartin a Q-kutatás eredményeire támaszkodva azt a véleményt képviseli, hogy Jakab

⁸ Bővebben: Collins, John J.: *Wisdom, Apocalypticism, and Generic Compatibility*. In: Gammie, John G – Perdue, Leo G. – Scott, Bernard Brandon (eds.): *In Search of Wisdom: Essays in Memory of John G. Gammie*. Westminster, Louisville 1993, 165–186.

⁹ Penner, Todd: *The Epistle of James and Eschatology: Re-reading an Ancient Christian Letter*. JSNTSS 121, Sheffield Academic Press 1996.

¹⁰ Uo. 223.

¹¹ Hartin, Patrick J.: *James and the Q Sayings of Jesus*.

¹² Uő.: *James. Sacra Pagina, Volume 14*. Liturgical Press (Michael Glazier Book), Collegeville, Minnesota 2003. Uő.: *A Spirituality of Perfection, Faith in Action in the Letter of James*. The Liturgical Press, Collegeville, MN 1999.

levele alapvetően a bölcsességi irodalomhoz tartozik, és a benne található bölcsességi anyagnak és szemléletnek alárendelve kell értelmezni az eszkatologikus és a profetikus anyagot.

A műfajok közti átmenetet és egymásmellettséget következetesebben képviselő szerzők közül kiemelkedik Richard Bauckham,¹³ cambridge-i professzor, aki Jakab levelében a bölcsességi mondásokat azok eszkatologikus irányultságával együtt javasolja olvasni. Érvelése, hogy a korábbi bölcsességi irodalom nem érdeklődött sem a Törvény, sem az eszkatologikus vagy apokaliptikus témák iránt. A későbbi bölcsességi irodalom viszont, kiemelten az intertestamentális kor bölcsességi irodalma, gyakran utal a Törvény tekintélyére és számos parancsolatát építi be tanításába. Ugyanígy nyit az eszkatologikus tartalmak felé is. „Lényegében ebben a korban minden zsidó iratnak van eszkatologikus dimenziója” – összegzi Bauckham a maga álláspontját.¹⁴ Ezt a gondolatíságot egyik doktorandusza, Luke L. Cheung viszi tovább a 2003-ban megjelent disszertációjában.¹⁵

Bölcsességi műfaji elemek Jakab levelében

Széles körű konszenzus alakult ki abban a kérdésben, hogy milyen műfaji jellemzői vannak a bölcsességi irodalomnak, mégha ez ritkán fogalmazódik is meg tételesen. Most induljunk ki egy ilyen általános, idótállónak bizonyult jellemzésből:

„A bölcsességi irodalomba sorolás tényezői közt a következőket érdemes kiemelni: közmondások és példázatok használata, egyetemes érvényű erkölcsi igazságok tanítása és a hagyományos bölcsességi irodalom témáinak a használata.”¹⁶

Ha ezt az általános meghatározást közelebb kívánjuk vinni a műfaji elemek beazonosításához, akkor érdemes az izráeli bölcsességi irodalom fejlődésére és az abból fakadó műfaji jellemzőkre is odafigyelnünk. Általában két nagy fejlődési szakaszt különböztetnek meg az izráeli bölcsességi irodalom belül.¹⁷ Az első szakasz, amelyet leginkább a Példabeszédekben, a Prédikátor könyvében vagy a Sirák fia könyvében láthatunk, az Isten szuverenitása alatt megvalósuló bölcs, erkölcsös életvitelre néző tanításokat fogalmaz meg. E szakasznak az az alapvető felismerése, hogy minden bölcsesség kezdete az Isten félelme, a bölcs életvitel pedig az Isten uralmának, Törvényének megfelelő életvitel. Éppen ezért ez a bölcsességi szakasz első-

¹³ Bauckham, Richard: *James*. Routledge, London 1999.

¹⁴ Uo. 33.

¹⁵ Cheung, Luke L.: *The Genre. Composition and Hermeneutics of the Epistle of James*. Paternoster Press 2003.

¹⁶ Mullins, Terence Y.: *Jewish Wisdom Literature in the New Testament* 339.

¹⁷ Vö. Crenshaw, James L.: *Studies in Ancient Israelite Wisdom: Selected with a Prolegomenon by James L. Crenshaw*. Ktav, New York 1976, 24–26.

sorban az emberi élet és a természet gondos megfigyeléséből igyekeznek megfogalmazni rövid mondásokba sűrített tapasztalatokat, hogy azok erkölcsi iránymutatókként segítsék elő a kegyes magatartást a konkrét élethelyzetekben. Ehhez a szakaszhoz tehát elsősorban az intések, buzdítások, makarizmák, aforizmaszerű mondások, ritkábban jajmondások tartoznak.

A második fejlődési szakaszban a központi kérdés a Bölcsesség természetére néz, azaz arra a kérdésre keresi a választ, hogy az emberi tapasztalatokból leszűrhető bölcsesség miként válik jogosulttá az igazságra. Ezt az időszakot a Bölcsesség megszemélyesítése jellemzi, mint aki személyként hidalja át a távolságot az isteni és az emberi világ között, s az embert az isteni igazság felismerésére teszi képessé. Ez a hagyomány, amely szintén tükröződik a fennebb említett művekben, elsősorban a Bölcsesség természetére, megszemélyesítésére, és általában a Bölcsesség kérésére néző mondásokban jut kifejezésre.

A következőkben tekintsük át ezeknek a bölcsességi műfaji elemeknek a jelenlétét Jakab levelében.

1.a. Intések és buzdítások

Az intések többnyire negatív formában fogalmazzák meg, hogy a helyes cselekvést gyakorlónak mit kell elkerülnie, ugyanakkor konkrét utasítást tartalmaznak a cselekvés helyes módjára. Tehát gyakran imperativusos vagy jussivusos szerkezetek, amelyet egy retorikai kérdés vagy pozitív motiváló záradék követ. Tehát nem csak a tiltás, a figyelmeztető intés tartozik hozzá, hanem gyakran a helyes cselekvés indoklása is. Jakab levelében legkevesebb hat ilyen intés különíthető el: 1,19–20; 4,8a; 4,10; 5,9a; 5,12; 5,16a.¹⁸ Lássuk példaként az 1,19–20 részt:

Tanuljátok meg tehát, szeretett testvéreim: legyen minden ember gyors a hallásra, késedelmes a szólásra, késedelmes a haragra, mert az ember haragja nem szolgálja az Isten igazságát.

Érdekes a következő példában, ahogy a kiemelt hangsúlyozás érdekében az ige a megszólítás elé kerül:

μη στενάζετε, ἀδελφοί, κατ' ἀλλήλων *Ne panaszkodjatok, testvéreim, egymás-
ἵνα μη κριθήτε ἰδοὺ ὁ κριτῆς πρὸ τῶν *ra, hogy el ne ítéltessetek! Íme, a bíró az
θυρῶν ἕστηκεν. *ajtó előtt áll.***

¹⁸ A felsorolt kritériumok mellett hat mondás sorolható ide Darian Lockett szerint (Lockett, Darian: *The Spectrum of Wisdom and Eschatology in the Epistle of James and 4QInstruction*. In: *Tyndale Bulletin* 56.1 (2005), 131–148. 138). Patrick J. Hartin tágabban értelmezi az intések műfaját és jóval több helyet számlál; ld. Hartin: Patrick J.: "Who is Wise and Understanding Among You?" (James 3.13) An Analysis of Wisdom, Eschatology, and Apocalypticism in the Letter of James. In: *HvTSt* 53 (1997), 969–999.

A buzdítások pozitív formában fogalmazzák meg a kívánt cselekvési módot. A fenti példákból is látható, hogy az intések és buzdítások gyakran nem választhatóak el egymástól, mert az intés többnyire pozitív buzdítással zárul. Ami figyelemre méltó, hogy Jakab levelében nem találunk olyan intést, amelyhez ne kapcsolódna a cselekvés motivációját megvilágító okmagyarázat: „mert”. Ezzel Jakab levele szervesen betagoódik az intertestamentális kor bölcsességi mondásokat (is) tartalmazó eszkatologikus iratai közé, ahol a bölcsességi mondást szintén épp a magyarázó rész nyitja meg az eszkatologikus perspektíva irányába.¹⁹

1.b. Makarizmák

A boldogmondások jól ismertek a Közel-Kelet bölcsességi irodalmában, mégis igazolást nyert, hogy az újszövetségi boldogmondások nagyban különböznek a korábbi ószövetségi vagy görög előfordulásoktól, és legközvetlenebb előzményüket az intertestamentális korban bekövetkezett műfaji változásban találhatjuk meg.²⁰ A változás lényege az, hogy míg a korábbi előfordulásoknál az idősík jelen idejű, azaz azonos idejű a cselekvéssel, addig az újszövetségi boldogmondások a jövőben bekövetkező boldogságról beszélnek.²¹ Jakab levele több boldogmondást is tartalmaz, és ezek mindegyike – az evangéliumokhoz hasonlóan – a jövő felé nyit, azaz eszkatologikus kitekintésű. Már az első fejezetben kettő is szerepel:

Boldog ember az, aki a kísértés idején kitart, mert miután kiállta a próbát, elnyeri az élet koronáját, amelyet az Úr megígért az őt szeretőknek. (1,12)

A jelen kísértései és az élet koronáját hozó jövő ígéretei félreismerhetetlen eszkatologikus kontrasztot jelentenek a jelen és a jövő idősíkjai között. Formai szempontból is az evangéliumi boldogmondásokkal rokon: indítja a „boldog”, aztán a személy, majd a boldogság oka, magyarázata.²²

Más helyen Jakab felbontja ezt a Hegyi beszédből ismert formulát, és átalakítja a boldogmondást. Jó példa erre az 1,25.

ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον De aki a szabadság tökéletes törvénytől τῆς ἐλευθερίας καὶ παραμείνας, nyébe tekint bele, és megmarad mel-

¹⁹ Ilyen összehasonlító vizsgálatot végez Patrick J. Hartin az előző jegyzetben jelzett tanulmányában, amikor Jakab levelét a több évszázados keletkezéstörténetű, szerteágazó műfajú Énók könyvével veti össze. Hasonló vizsgálatot végez Darien Lockett, szintén a fennebb idézett tanulmányában, ahol a Qumráni tekercsek önálló gyűjteményeként osztályozott 4QUtasítások (4Q415–418 és 423) szövegeivel hasonlítja össze Jakab levelét.

²⁰ Hauch, Friedrich: Μακάριος szócikk in: TDNT 4, 362–364.

²¹ Példaként Sir 26,1: *Ha jó az asszony, boldog ember a férj, s kétszer annyi lesz napjainak száma.* Vagy Péld 14,21: *Aki megveti felebarátját, vétkezik, de aki az alázatosokon könyörül, boldog lesz.*

²² Részletes elemzéséhez lásd: Hauch, F.: *i. m.* 367.

οὐκ ἀκροατῆς ἐπιλησμονῆς γενόμενος ἄλλὰ ποιητῆς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται. lette, úgyhogy nem feledékeny hallgatója, hanem tevékeny megvalósítója: azt boldoggá teszi cselekedete.

Látható, hogy Jakab számára itt nem annyira a boldogmondás mint bölcsességi műfaji forma a lényeges, hanem az általa kifejezhető üzenet, amelyet a hangsúlyosabb kimondás érdekében akár a formától elválasztva használ. Erre a fajta evangéliumi/jézusi üzenetfokozásra nézzünk meg még egy példát (2,5b).

οὐχ ὁ θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τῷ κόσμῳ πλουσίους ἐν πίστει καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; vajon nem Isten választotta-e ki azokat, akik a világ szemében szegények, hogy hitben gazdagok legyenek, és örököljék azt az országot, amelyet Isten az őt szeretőknak ígért?

Itt egészen evidens a Mt 5,3/Lk 6,20 verssel való párhuzam.²³ De ahogyan Máté a szegényt (πτωχοί) a τῷ πνεύματι irányába konkretizálja vagy épp általánosítja, úgy Jakab a τῷ κόσμῳ-ról, a világ szerinti szegénységről beszél, amelyet aztán nagyon szépen állít párhuzamba a hitbeli gazdagsággal.

Az örökösök (κληρονόμοι) szóval bizonyára egy másik mátéi boldogmondást von egybe ezzel a mondással (Mt 5,5). Az eszkatológiai kitekintés egészen nyilvánvaló, ha az itt megígért országot együtt olvassuk a 2,8-ban álló „királyi törvény”-nyel (νόμον βασιλικόν): ezek együtt feltételezik a királyt és a királyságot, és szavatolják a királyi törvény létezését, amely a világ szemében szegény, de a hit szemében gazdag hívőknek ígérettel biztosítja a jövődőt.

1.c. Aforizmák

A bölcsességi mondások jellegzetes alapkategóriáját jelentik az aforizmaszerű mondások, mint amelyek esetében az egyetemes érvényű igazság és életvezetésre néző tanítás könnyed együttállásban fogalmazódhat meg. Hogy Jakabnál ezeknek a mondásoknak is sajátos eszkatológiai áthangzása van, azt jól szemlélteti a következő példa:

Az igazság gyümölcse békességben vettetik el azoknak, akik békességet teremtenek. (3,18)

Ebben a mondásban nagyon szépen áll együtt a bölcsesség eredményeként létrejövő igazságosság, amely a békés magatartásban mutatkozik meg, és egyben békességes jövőt készít az így élőknek.

²³ Ld. Tiller, Patrick A.: The Rich and Poor in James: An Apocalyptic Ethic. In: Wills, Lawrence Mitchell – Wright, Benjamin Givens (eds.): *Conflicted Boundaries in Wisdom and Apocalypticism* 169–179; 171–172.

Hasonló, de most már negatív fogalmazásban hangzik el ez a következő mondás:

Mert az ítélet irgalmatlan ahhoz, aki nem cselekedett irgalmasságot, az irgalmasság viszont diadalmaskodik az ítéleten. (2,13)

Ide sorolhatóak az összehasonlítást/ellentétpárt tartalmazó bölcsmondások is. A legkidolgozottabb összehasonlítások már-már parabolyszerűen állítják a hallgatót a helyes válasz megtalálásának feladata elé, hogy aztán a helyes cselekvésre bírják azt. Jó példa erre az ige hallgatása és cselekvése közti különbség szemléltetése az 1,23–24-ben:

Mert ha valaki csak hallgatója az igének, de nem cselekszi, olyan, mint az az ember, aki a tükörben nézi meg az arcát. Megnézi ugyan magát, de elmegy, és nyomban el is felejt, hogy milyen volt.

Rövidebb, de explicit hasonlatot vagy metaforát tartalmazó hasonlatok többször fordulnak elő Jakabnál. Például:

[dicsekedjék] a gazdag pedig megalázott voltával, mert elmúlik mindez, mint a mező virága. (1,10)

Mert felkel a nap nagy hősséggel, és elszáritja a füvet; a virága lehullik és szépsége elvész. Így sorvad el vállalkozásaiban a gazdag is. (1,11)

A hit és kétely ellentétként jelenik meg, a hasonlat pedig – szemben az evangéliumokkal – itt a kételyre áll:

De hittel kérje, semmit sem kételkedve, mert aki kételkedik, az olyan, mint a tenger hulláma, amelyet a szél sodor és ide-oda hajt. (1,6)

Egyszerű ellentétpárt találunk helyenként:

nem tudjátok-e, hogy a világgal való barátság ellenségeskedés az Istennel?²⁴

1.d. Jajmondások

A főként prófétai irodalomból ismert jajmondásoknak a bölcsességi irodalomban is megvan a maga hagyománya. Átmeneti műfaj, és éppen ezért érdekes az egyes szerzők általi használata. Jakabnál az ide sorolható mondások esetében nagyon szemléletesen nyomon követhető, ahogy egyfelől a hangnem sokat veszít a próféták beszédmódjára emlékeztető éles tónusból és a bölcsességi irodalom kimértebb, nyugodtabb hangnemében szólal meg, de ugyanakkor erős eszkatológiai színezetet kap a jövőben bekövetkező ítélet előrevetítésével. Jakab két ilyen mondást az Újszövetségben egyedülálló buzdító, egyben ironikus bevezetővel lát el: "Αγε νυν. Az újabb fordítás a „Tehát” szóval, korábban Károli „Nosza immár” szavakkal, a katolikus fordítás pedig a „Rajta hát” fordítással adja vissza a görög szavak értelmét.

²⁴ Ld. még: 1,6; 1,22.

A 4,13–17-ben a kérkedés, a hamis bizonyosság ellen száll síkra, majd az azt követő 5. fejezetben ezt alkalmazza a gazdagokra, mint akiket a kérkedés és gazdagságba vetett hamis bizalom méltóvá tett a jajjítéletre:

Tehát, ti gazdagok, sírjatok és jajgassatok a bekövetkező nyomorúságaitok miatt! Gazdagságotok megrothadt, ruháitokat megrágtá a moly, aranyotok és ezüstötök megrozsdásodott, és rozsdája ellenetek tanúskodik, és megemésztí testeteket, mint a tűz... Legyetek tehát ti is türelemmel, és erősítétek meg a szívetekeket, mert az Úr eljövele közel van. (1–8)

2. A Bölcsesség jellemzése

Említettük, hogy a bölcsességirodalom fejlődésének második korszakát a bölcsesség természetének fürkészése jellemzi, azaz az emberi tapasztalatokban tükröződő bölcsesség igazságtartalmának a mibenléte. Ez a szemlélet aztán a bölcsességi irodalom számos korábbi gyűjteményébe beépült a későbbi szerkesztés rendjén, így például szép példát találunk erre a Péld 8. fejezetében.

Jakab, az újszövetségi bölcsességi irodalom képviselője, két nagyobb szakaszban elmélkedik a bölcsesség természetéről, illetve fogalmaz meg azt jellemző megállapításokat.²⁵ A két üzenet summázva, hogy ti, a bölcsesség Istennél van, s az mindenki számára elérhető, ha hittel kéri (1,5–8), és hogy a bölcsesség felülről jön s ez a cselekedetekben mutatkozik meg (3,13–18).

A 3. fejezet elemzése rendjén Mussner kommentárjában érdekes fejtegetést kínál.²⁶ Abból indul ki, hogy az első századi szóhasználatban a tanító (διδάσκαλος) és a bölcs (σοφός) kifejezéseket felváltva használták ugyanarra a tartalomra. Innen nézve a 3. fejezet két perikópája egymásra épül: az első a tanítóval, a második a bölccsel kezdődik. E párhuzamos szerkesztés által válik érthetővé Jakab üzenete: csak az lehet méltó a gyülekezet vezetésére, aki a felülről jövő bölcsesség részese. Ennek bizonyossága pedig az életvitelben, a magatartásban, a cselekedetekben mutatkozik meg. Ennek szemléltetését Jakab mind negatív, mind pozitív irányban elvégzi: a bölcs tanító nem lehet olyan, mint akinek szívében „keserű irigység és viszálykodás” van, hanem csakis olyan, aki „mindent bölcs szelídséggel tesz” (ἐν πραύτητι σοφίας).

Következtetések

A fennebb bemutatottak alapján azt láthattuk, hogy Jakab levelében összekapcsolódnak a bölcsességi műfajra jellemző elemek és az eszkatológiai utalások. Ezzel két megállapítást is teszünk. Az egyik az, hogy az esz-

²⁵ Ld. Hartin, Patrick J.: *Who is Wise and Understanding Among You* 981–984. Nem így Withrington, Ben: *Letters and Homilies for Jewish Christians: A Socio-Rhetorical Commentary on Hebrews, James and Jude*. InterVarsity Press 2007, 485–492.

²⁶ Mussner, Franz: *Der Jakobusbrief. Auslegung*. Herder, Fribourg 1981, 4. kiadás, 168–171.

katológiai utalások nem korlátozódnak a bevezető és záró részre (ahogy ezt Penner hangsúlyozta). A másik pedig az, hogy a levél nem tartalmaz önálló eszkatológiai fejtegetéseket. A felismerhetően eszkatologikus utalások, mint például az utolsó ítélet, az Úr eljövetele, a sejtelmes jövő előrevetítése minden esetben a bölcsességi mondásokhoz kapcsolódnak.

Mi lehet ezen együttállásnak a funkciója?

A bölcsességi irodalom hagyományosan az etikai magatartásra, a cselekvésre összpontosít. Valószínűleg Jakab – az előbbi műfaji stratégiához híven – az eszkatologikus sürgetést hasonló funkcióval használja: a cselekvésre való sürgetésként, a motiváció nyomatékosításaként. Talán ezért is hiányoznak levelében a hosszabb eszkatologikus fejtegetések: nem részletezi, hogy mit jelent az utolsó ítélet, vagy hogy mi következik utána, illetve hogy miként is kell elképzelni az Úr eljövételét. Megelégszik a motiváló utalással. Nem a cselekvést motiváló kozmikus építményt részletezi, ahogyan azt sok apokalipszis teszi, hanem az egyén és a közösség helyét és életvitelét jelöli be a kozmoszon belül. Másként fogalmazva: ahogy a bölcsességi utasítások azt szorgalmazzák, hogy a tudást cselekvésre szükséges fordítani, úgy az eszkatológiai kitekintés a hit cselekvésben való megélését sürgeti. Vagyis: az által, hogy az eszkatologikus és profetikus beszédmód beleépül a bölcsességi műfajba, a sajátos keresztény életmódra és cselekvésre való felhívás sürgetően parancsolóvá válik. A jelen életvitele határozza meg a jövő ítéletét. A hit jelen idejű megélése s az ennek megfelelő cselekvés és gyümölcstermés dönti el a jövő kilátásait. Ahogy Nickelsburg mondja:

„Jakab levelében a jövő szólítja hitre, bátorságra és örömrre a jelenben az elnyomott közösséget.”²⁷

„Kicsoda bölcs és értelmes közöttetek?” – kérdezhetjük hát. A választ csak a jakabi üzenet bölcsességi és eszkatologikus jellegének kettősségében találhatjuk meg: az a bölcs és értelmes, aki mindent bölcs szelídséggel tesz, mert a jelent a jövő teljességének tükrében tudja látni.

---

²⁷ Nickelsburg, George W. E.: The Apocalyptic Message of 1 Enoch 92–105. In: *Catholic Biblical Quarterly* 39 (1977), 326.